

РОЗДІЛ. Теоретичні засади розвитку вищої мистецької освіти в контексті постнекласичної педагогіки

УДК 378.016:78

Олексюк О.М.,

завідувач кафедри теорії та методики музичного мистецтва
Інституту мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор педагогічних наук, професор

Динаміка типів наукової раціональності в розвитку мистецької педагогіки

У статті висвітлюються концептуальні основи постнекласичної мистецької педагогіки. Розглядається парадигмальний характер змін у сучасній мистецькій освіті. Аналізуються концептуальні положення наукової раціоналізації мистецької педагогіки.

Ключові слова: освітня парадигма, постнекласична мистецька педагогіка, концепції художнього світогляду, антропологічна педагогіка, синергетика.

Олексюк О.Н.

Динамика типов научной рациональности в развитии педагогики искусства

В статье освещаются концептуальные основы постнеклассической педагогики искусства. Рассматривается парадигмальный характер изменений в современном художественном образовании. Анализируются концептуальные положения научной рационализации педагогики искусства.

Ключевые слова: образовательная парадигма, постнеклассическая педагогика искусства, концепции художественного мировоззрения, антропологическая педагогика, синергетика.

Oleksiuk O.M.

Dynamics of Scientific Rationality Types in Development of Pedagogy of Art

Changes in our society in the second half of the twentieth and beginning of the present century led to the change of ideals and values, the emergence of new educational ideas, rethinking some of the pedagogical theories and concepts, which contributed, in turn, changes in the requirements to graduates of higher art schools. The focus of musical art teachers training shifts to fundamentalization, encouraging students to scientific work, formation of cultural system analysis, ability to adapt to different changes, to predict development of a situation.

Among the main pedagogical reasons for the low level of musical art teachers' readiness to the profession it should be highlighted the dominance in the teachers' practice traditional knowledge-oriented paradigm which do not correspond to the new realities of the postnonclassical education.

Paradigmatic nature of changes in contemporary art education is associated primarily with the concretization of spiritual values, harmonious personality's development. Thus, from the position of non-classical ideas art education is not only purposeful, but value-oriented process of knowledge development, ways of activity, art experience and personality's cultural identity. Today postclassical understanding of art pedagogy enters to the phase of stabilization. The peculiarity of this stage is partners' equality of global and local reality. Stabilization of these processes requires certain valuable basis. The development of these principles in combination with the conceptualization of educational standards can be seen as a transition to a new type of scientific rationality in art education.

Key words: educational paradigm of postnonclassical pedagogy of art, concept of artistic vision, anthropological pedagogy, synergetics.

Постановка проблеми. Утвердження сучасної постнекласичної раціональності, пов'язаної із засвоєнням складних самоорганізованих

систем, для яких, на думку академіка В. Стюпіна [1], характерним є врахування ціннісних чинників світовідношення, реальність творчої складової

діяльності людей, що забезпечують саморозвиток, «самобудову» суб'єктів цієї діяльності, актуалізує роль та значущість усього спектра гуманітарних наук, тому що саме ці науки можуть і мають створювати та пропонувати сенс, образи, імідж, ідеали, необхідні людству, окремому народові та кожній людині.

Розуміння значущості гуманітарного пласту знань здавна властиве людям. Так, ще у V ст. до н. е. Сократ стверджував пріоритет досліджень «не природи, не космосу, не стихій, а саме призначення та властивостей людини», яка повинна побачити, відчути себе людиною, зберігаючи надбання минулого, створюючи теперішнє та проєктуючи майбутнє. Особливе та важливе місце в системі гуманітарних знань посідає мистецька педагогічна наука, яка відноситься до специфічного виду науковості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тенденції цивілізаційного розвитку вимагають від системи вищої освіти, у тому числі й мистецької, фундаментального, адекватного часові прориву як у теоретичних поглядах, так і в концептуальних узагальненнях. Наразі в системі вищої мистецької освіти досить виразно визначено спрямованість нової освітньої парадигми (Б. Бім-Бад, І. Кевішас, З. Мальцене та інші), осмислено її детермінуючі особливості (А. Азархін, А. Щербакова та ін.), з'ясовано методологічні, зокрема герменевтичні, пріоритети постнекласичної дидактики (Д. Лісун, О. Олексюк, М. Ткач та інші). Однак концептуальні основи постнекласичної мистецької педагогіки обґрунтовані недостатньо.

Мета статті — розкрити характерні особливості класичного, некласичного та постнекласичного типів раціональності в мистецькій педагогіці, окреслити ціннісні пріоритети розвитку сучасної мистецької освіти.

Виклад основного матеріалу. На тлі домінування духовних цінностей у вищій школі конкретизуються нові вимоги до якості мистецької освіти. Важливо враховувати, що останніми роками у зв'язку із змінами картини світу змінюється погляд на людину, її формування й розвиток. Сьогодні можна стверджувати, що реалізація вищого «Я» людини можлива лише через пізнання нею своєї внутрішньої природи. Дедалі поширенішими стають ідеї, які стосуються саморозвитку особистості, її духовного потенціалу і здатності до творчої реалізації. Фокус пізнання зміщується із соціальних структур на людську індивідуальність, суб'єктність. Суспільство стрімко рухається до антропоцентризму, а цей принцип зміг увійти в сучасну педагогіку лише тому, що відображає глибокі зміни в соціальній реальності.

У наш час достатньо чітко визначено спрямованість нової освітньої парадигми та предмет

постнекласичної мистецької педагогіки. Так, зокрема, ґрунтуючись на ідеях Б.М. Бім-Бада, можна стверджувати, що нову постнекласичну мистецьку педагогіку необхідно вибудовувати на основі аксіом, сформульованих на пріоритетах унікальності й амбівалентності особистості. У межах запропонованих автором педагогічних аксіом людина розглядається в єдності її спадкових, уроджених і набутих характеристик. Така система повертає педагогіку в русло гуманістичної антропологічної педагогіки. Тим самим, стверджує Б.М. Бім-Бад, постнекласична педагогіка отримує свою першу світоглядну концепцію — концепцію антропологічної педагогіки [1, 19–23].

Другою світоглядною концепцією постнекласичної педагогіки автор називає концепцію живого знання. Ця концепція, на його думку, є принципово невіддільною від концепції антропологічної педагогіки. Взаємодоповнюваність двох світоглядних концепцій здатна переводити антропологічну педагогіку в русло системного перетворення людини з біологічної особи *homo sapiens* в особистість, обдаровану системним світоглядом, адекватним процесу становлення постіндустріального суспільства.

Основне призначення модернізації мистецької освіти полягає в тому, щоб шляхом перетворень підвищити якість системи і посилити її здатність адекватно відповідати на виклики часу, головним з яких є *глобалізаційний*.

Глобальна освіта як наслідок глобалізації починає набувати якості нової соціально-гуманітарної парадигми виховання молодого покоління. Це означає, що вона може впливати на важливі питання *модернізації* освіти і підготовки майбутніх фахівців до взаємодії в європейському і світовому соціумах.

Наприкінці XX ст. найвідомішими в зарубіжній педагогіці були дві моделі глобальної освіти. Сутність першої полягає у формуванні неупередженого погляду на світ, реальному усвідомленні загального стану планети, формуванні кроскультурної грамотності, знанні глобальної динаміки, здійсненні усвідомленого вибору. Друга модель диктує необхідність переходу від несвідомого пристосування до світу на позиції активної та осмисленої соціалізації, свідомого передбачення та особистої співпричетності. На думку В. Кукушина, глобальна освіта виступає одним з напрямів розвитку сучасної педагогічної теорії і практики, який ґрунтується на необхідності підготовки людини до життя в умовах зростаючих глобальних проблем [3, 137].

У цьому контексті вимогами сьогодення є концептуальні основи пізнання, характерні для філософської школи всеєдності, видатними представниками якої були В. Вернадський, К. Ціолковський, О. Чижевський, В. Соловйов

та багато їхніх послідовників. З усієї багатогранності цих концептуальних ідей на особливу увагу заслуговують *ідеї філософії єдності*. Найважливіший висновок, який випливає з розгляду концепцій філософії єдності, полягає в тому, що людина — сутність Всесвіту, головна цінність світобудови. Шлях до високої духовності лежить через злиття людини з Космосом, через нове космічне світовідчуття. Лейтмотивом творчості вчених стала ідея всеєдності як методологічна основа для пізнання природи та людського суспільства в їхній взаємодії. Ідея всеєдності відіграє нині важливу роль у вихованні світогляду людини «ноосферного типу цивілізації». Його загальна сутність така: будь-яка діяльність людини має бути одухотвореною та піднесеною, здійснюватись відповідно до універсальних законів Природи та Космосу. Важливе значення для розв'язання проблеми виховання світоглядної свідомості людини нового ноосферного типу цивілізації мають праці В. Вернадського про багатогранність просторово-часових станів матерії, структуру і властивості часу, природу наукового світогляду. На його думку, еволюційний процес набуває особливої геологічної значущості завдяки тому, що він створив нову геологічну силу — наукову думку соціального людства. Під впливом наукової думки і людської праці біосфера переходить у новий стан — ноосферу [6, 21].

Не менш важливою для виховання нового типу світоглядної свідомості є ще одна ідея філософії всеєдності, яку вперше було розроблено В. Соловйовим і розвинуто в подальшому В. Зеньковським, С. Франком, В. Муравйовим та іншими вченими. Це *ідея соборності*, широке світоглядне значення якої полягає насамперед у взаємному тяжінні людей та ґрунтується на духовній спорідненості. Першоелементом соборності є особистість. Сама ж соборність в її найвищому, космічному прояві лежить в основі культури минулого, нинішнього і прийдешнього. Жива особистість і живе конкретне соборне ціле нерозривно пов'язані і взаємно входять одне в одного, взаємозбагачуються. Ідея соборності спрямована на подолання антагонізму між матеріалістичним та ідеалістичним, науковим і релігійним, тому відіграє істотну методологічну роль і в розробленні засад постнекласичної педагогіки.

На початку третього тисячоліття педагогічна наука дедалі більше усвідомлює те, що розв'язання освітніх проблем передбачає новий філософський погляд на людину. Сучасні вчені (Н. Голованова, Л. Ліпська, Л. Лузіна та інші) стверджують, що різні філософсько-антропологічні напрями (зокрема, трансцендентальний, феноменологічний та ін.) виражають певну філософську позицію і щодо освіти.

В інноваційних педагогічних системах існує усвідомлення того, що в культурі та соціумі відбуваються два зустрічні процеси, з яких складається освіта. Перший — сходження індивіда до всезагального досвіду і знання, оскільки людина не буває від природи тим, ким вона має бути. Другий — суб'єктивізація всезагального досвіду і знання в унікальних одиничних формах «Я» і самосвідомості. Отже, одночасно визнається *всезагальний* характер «Я» і самостійне значення *живої* суб'єктивності поза всезагальними формами. Саме це, на думку Л. Мікешіної, дає можливість виявити герменевтичні смисли освіти [4, 57]. У цьому контексті вимога всезагальності реалізується в мистецькій освіті як здатність дистанціюватися від особистих потреб і піднятися над собою, над своєю природною сутністю через розуміння реалій культури. Кожна об'єктивізація, відтворена в інтерпретації тексту, постає як дещо особливе, неповторне, відчужене від культурного контексту в силу суб'єктивної неповторності акту свого творіння. Отож, розуміння тексту передбачає конгеніальність інтерпретатора, його піднесення до рівня автора та реалій культури.

Феноменологія та герменевтика виступають не як самостійні науки про мистецтво, а як конкретні вчення в традиційній естетичній теорії. Ми дотримуємося тези про те, що не «естетика входить у герменевтику», як це хочуть представити Хайдеггер та Гадамер, а якраз навпаки. Герменевтика як мистецтво тлумачення, інтерпретація, як і феноменологія, постулює деякий «чистий» сенс творіння — все це лише аспекти в осмисленні цілісної структури художнього твору. Художній твір — це самодостатня, «прекрасна в собі» виразна форма, що викликає упродовж віків відчуття задоволення, споглядання, милування, а герменевтика та феноменологія — це лише окремі пізнавальні грані того, що нас цікавить у творінні, що ми розуміємо у ньому, тобто саме наше безпосереднє інтуїтивне розуміння.

У нашій концепції наголошується, що компетентнісний підхід, впроваджуючись в освітній процес вищої школи, має сприяти переходу до некласичної моделі, яка ґрунтується на новому типі постнекласичної раціональності. Знання у змісті освітнього процесу — це знання, співвіднесені не лише з особливостями засобів освітньої діяльності, а й із зовнішніми ціннісно-смісловими структурами, що пов'язують внутрішні цілі із зовнішніми культурними цінностями і нормами. Духовне «Я» суб'єкта співвідноситься із загальнокультурним потенціалом — базовими соціокультурними цінностями. Від ступеня сформованості ціннісного ядра особистості залежить те, чим насправді стануть сформовані компетентності студента. При цьому важливо враховувати,

що останніми роками у зв'язку із змінами картини світу змінюється погляд на людину, її формування й розвиток. Зауважимо, що сучасна педагогіка лише наближається до дослідження закономірностей розвитку людини як цілісності, але вже сьогодні відомо, що духовність людини та її суб'єктність залежать від інтеграції емоційної, інтелектуальної, мотиваційної, когнітивної та інших особистісних сфер [8].

Прибічники визначення специфіки сучасного етапу розвитку науки за допомогою поняття «постнекласична наука» вказують на його основну відмінність від класичної і некласичної науки. Ця відмінність полягає в тому, що знання вже не орієнтуються на відображення реальності. Постнекласична наука спрямована на створення знання, отримання і застосування якого обов'язково має включати відповідь на запитання: які цінності людського існування та перспективи існування людства у світлі застосування нових технологій?

Нова парадигма освіти, принциповим положенням якої є герменевтичне тлумачення досвіду, передбачає духовну інтерпретацію тексту, розкриваючи його смисл і значення в універсумі культури. Інтуїтивні процеси, задіяні у підсвідомості особистості, дають їй можливість цілісно охопити весь текстовий масив та осягнути його універсальний смисл. Отже, актуалізується роль саме ціннісно-сислової інтуїції у формуванні герменевтичного досвіду майбутнього вчителя музичного мистецтва. Ознакою інновацій в мистецькій освіті вважається упровадження в педагогічний процес тренінгів, ситуаційних ігор, цільових проектно-програмних форм роботи тощо.

Таким чином, на переломних етапах життя суспільства об'єктивно виникає потреба у новому знанні, новій методології. Початок ХХІ ст.

характеризується початком стадії раціоналізації, яка має закінчитися визначенням нових цінностей мистецької освіти.

Некласичне розуміння мистецької освіти полягає в тому, що, крім процесу, результату та системи, воно розглядається через призму активної участі суб'єкта. У цьому полягає суб'єктний характер освіти — феномена, що володіє універсальністю, загальністю, надситуативністю та надсоціальністю.

Інтеграція теоретичного знання на основі закону психології про те, що діяльність є ціннісно-орієнтованою, змістовною та предметною, а цінності формуються в процесі засвоєння інваріантних структур змісту, дає змогу науково обґрунтувати систему духовних цінностей, до яких можна віднести такі: Істина — в пізнавальній, Добро — в ціннісно-орієнтаційній, Краса — в естетичній діяльності. Ціннісна складова суб'єктності змісту освіти укладена в його соціокультурних функціях та процесі його засвоєння, результатом якого є загальна та функціональна грамотність, професійне самовизначення, самопізнання, приєднання до культури, тобто соціалізація.

Висновки. Таким чином, з позиції некласичних уявлень мистецька освіта є не тільки цілеспрямованим, але й ціннісно-орієнтаційним процесом формування знань, способів діяльності, творчого досвіду та культурного самовизначення особистості. На даний час вступає у фазу стабілізації постнекласичне осмислення мистецької педагогіки. Особливістю цього етапу є партнерська рівноправність глобального та локального. Для стабілізації цих процесів необхідні усталені, ціннісні засади, розробка яких у поєднанні з концептуалізацією освітніх стандартів може розглядатися як перехід до нового типу наукової раціональності в мистецькій освіті.

ДЖЕРЕЛА

1. Бим-Бад Б.М. Аксиомы педагогики / Б.М. Бим-Бад // Педагогика. — 2010. — № 2. — С. 19–23.
2. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление / В.И. Вернадский. — М., 1991.
3. Кукушин В.С. Общие основы педагогики : учеб. пособ. для студ. пед. вузов [Электронный ресурс] / В.С. Кукушин. — Ростов-на-Дону : МарТ, 2002. — 224 с. — Режим доступа : <http://shgpi.edu.ru/biblioteka/cgi-bin/search/search.exe?Z21ID=&I21DBN=STATI&P21DBN=STATI&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullw&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERMS=0&S21STR=>
4. Микешина Л.А. Философия познания. Полемические главы / Л.А. Микешина. — М. : Прогресс-Традиция, 2002. — 624 с.
5. Олексюк О.М. Музична педагогіка : навч. посіб. / О.М. Олексюк. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. — 448 с.
6. Олексюк О.М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва : навч. посіб. / О.М. Олексюк, М.М. Ткач. — К. : Знання України, 2004. — 264 с.
7. Олексюк О.М. Герменевтичний підхід у вищій мистецькій освіті : колект. моногр. / О.М. Олексюк, М.М. Ткач, Д.В. Лісун. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. — 164 с.

8. Концептуальні основи постнекласичної педагогіки мистецтва : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ніжин, 24–25 квіт. 2015 р.) / відп. ред. В.В. Ревенчук. — Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. — 125 с.
9. Степин В.С. Саморазвивающиеся системы и постнеклассическая рациональность / В.С. Степин // Вопросы философии. — 2003. — № 8. — С. 5–17.
10. Ugdymo dvasingumas : kolektyvn. monografija. Sudare ir parengė Jonas Kievisas. — Vilnius : leidykla «Edukologija», 2012. — 574 p.
11. Malciene Zita. Meno studijos — erdve ugdumo dvasingumui aukstojoje mokykloje. Taikomieji Tyrimai, Studijose ir praktikoge, Applied research in studies and practice Nr. 7, Panevezys, 2012. — P. 49–54. — ISSN 2029–1280.